

Mõjuhinnang põhitoiduainete käibemaksumäära langetamisele

Eesti Kaupmeeste Liit teeb ettepaneku langetada põhitoiduainete käibemaksu tänaselt 24%-lt 13%-le. Värsked põhitoiduained on tootegruppidest:

1. Värske liha: jahutatud ja lihalett
2. Värske kala
3. Piimatooted (rasvad, juustud, piimad, koored, piimatooted)
4. Puuvili, köögivili ja eeltöödeldud viljad
5. Leib-sai
6. Munad

Eeltoodud sortiment moodustab veerandi kuni kolmandiku toidupoodide müüginahust.

Võimalusel soovitame kaaluda käibemaksulangetust ka kuivainetele, salatitele, valmistoidule, pagari- ja kondiitritoodetele, maitsestatud lihatoodetele, kalatoodetele ja külmutatud toodetele. Need moodustavad täiendava kolmandiku toidu müügist. Allolevas analüüsis ei ole nende kategooriatega arvestatud. Arvutused tuginevad ainult värskete põhitoiduainete müüginahutudele.

Käibemaksulangetuse mõju riigieelarvele

Põhitoiduainete käibemaksu langetus 13%-le omab riigieelarvesse laekuvatele tuludele kogumõju ligikaudu 100 miljonit eurot.

Otsese eelarveefekti hindamisel kasutati Statistikaameti sisekaubanduse jaemüügi andmeid (KM020: kaubandusettevõtete müügitulu) perioodil detsember 2024 kuni november 2025 järgmistes tegevusalades:

- jaemüük spetsialiseerimata kauplustes, kus on ülekaalus toidukaubad, joogid ja tubakatooted;
- toidukaupade, jookide ja tubakatoodete jaemüük spetsialiseeritud kauplustes.

Nende andmete põhjal hinnati Eesti jaemüügi kogumaht. Seejärel tuletati sellest proportsionaalselt analüüsis käsitletavate kaubagruppide (puu-ja köögivili, lihatooted, piimatooted, munad) ligikaudsed mahud, lähtudes kaubagruppide müügistruktuurist. (Umbes kolmandik müüdüd toidust kuulub nendesse kategooriatesse)

Saadud mahutudele rakendati võrdlusena 24% ja 13% käibemaksumäär. Kahe maksumäära alusel leitud käibemaksusummade vahe annab otsese maksulaekumise muutuse nimetatud kaubagruppides, mis on hinnanguliselt 101 005 534 eurot (220 375 710 - 119 370 176).

Kaubanduse kogemus näitab, et hindade langus suurendab läbimüüki ning osa säästetud rahast jõuab tagasi kodumaisesse tarbimisse ja toob omakorda kaasa suurema maksutululaekumise. **Muuhulgas pidurdab toiduainete käibemaksu langetamine inflatsiooni ja**

seega väheneb indekseerimiste surve Eesti riigieelarvele, kus indekseerimistest tulenev kulude kasv on suurusjärgus 500 miljonit. Seega on makromajanduslikust vaatest riigi tulude vähenemine väiksem kui vaid protsentarvutuse matemaatiline tehe.

Läti kogemus puu-ja köögiviljade käibemaksulangetusega

Läti langetas (siinses kliimas kasvavate) puu-ja köögiviljade käibemaksu 2018. aastal 5% peale (tavaline käibemaksumäär Lätis on 21%). Käibemaksulangetuse mõju analüüsisid Läti Maaülikooli teadlased koostöös Eesti Maaülikooli ning Leedu Agraarökonoomika Instituudiga 2019. aastal. Tulemused avaldati valdkonna teadusajakirjas Journal of Agricultural Science ning need võeti aluseks Läti Põllumajandusministeeriumi analüüsis maksulangetuse mõju kohta.

Läti teadlased jõudsid käibemaksulangetuse mõju hinnates järgmisele järeldusele: „Teaduskirjanduses on levinud arusaam, et käibemaksulangetus ei vii proportsionaalse hinnalanguseni. Läti juhul langesid hinnad muljetavaldavalt 11,7%. Vähem kui matemaatilist oodatud 13,2%, aga siiski oli **ülekandeeffekt Läti kliimas tüüpiliste puu-ja köögiviljade hindadesse maksulangetusest 88%. Hinnalangetus osutus suhteliselt pikaajaliseks**¹.“

Eestis on levinud narratiiv, et Läti kogemus näitab, et käibemaksulangetus ei vii hindade alanemiseni, vähemalt mitte pikaajaliselt ning mõju kaob tarneahele. Läti teadlaste analüüs näitas vastupidi, et ülekandeeffekt oli väga kõrge ning mõju oli pikaajaline. Seda olukorras, kus konkurentsi on teadlaste sõnul läti turul vähe ning domineerivad vaid kaks jaeketti: Rimi ja Maxima. Eesti turul on seitse suuremat jaeketti ning sellest tulenevalt ka madalam jaekaubanduse kasumlikkus. Seega on Eestis oodata veel kõrgemat ülekandeeffekti kui 90%.

Läti Põllumajandusministeerium koostas 2023. aastal analüüsi vähendatud käibemaksumäära mõju kohta Läti põllumajandussektorile, mille järeldus oli, et meede täitis suuresti oma eesmärgi ning tegi Läti Valitsusele ettepaneku käibemaksusoodustust jätkata. Läti tegi algsest 5% soodusmäära kolmeks aastaks.

Läti Põllumajandusministeeriumi raportis võeti soodsama käibemaksumäära mõju kokku järgnevalt: „Põllumajandusministeeriumi ettepanek sätestab, et madalama käibemaksumäära 5% kehtestamine värskele puu- ja marjadele ning köögiviljadele **on olnud tõhus. Rakenduseesmärgid on saavutatud, sest sektori varimajandus on vähenenud** ja seetõttu on seaduslikult tegutsevad kaupmehed muutunud konkurentsivõimelisemaks, samuti **on puu- ja marjade ning köögiviljade hinnaindeks langenu 11,7 protsendipunkti võrra**, lisaks on see Lätis kogu uuringuperioodi jooksul madalaim Balti riikide seas. Registreeritud käibemaksu maksjate arv puu- ja köögiviljade sektoris ning puuvilja-, marja- ja köögiviljakasvatavate käive on kasvanud 9%, samas kui puu- ja köögiviljatoodete käive kogu riigis on kasvanud 16%, toodete tarbimine 2018. aastal – 10% ja 2019. aastal – 9%, **sektori keskmised palgad on kasvanud** 2018. aastal 11% ja 2019. aastal 9%. Vähendatud käibemaksu kehtestamine on

¹ Nipers, Upite, Pilvere, Stalgiene ja Viira. 2019 Effect Of Vat Rate Reduction For Fruits And Vegetables On Prices In Latvia: Ex-Post Analysis; Agraarteadus vol 30 nr 1: lk 30 <https://dspace.emu.ee/items/f3350c0b-0be8-4969-97dd-5e2595881f1d>

avaldanud positiivset mõju puu- ja köögiviljasektorile tervikuna. Puu- ja köögiviljade tootmispiirkonnad on kasvanud 8,5%, kuid Lätis toodetud tootmisväärtus on 45%. Väliskaubanduse näitajad on samuti paranenud ning puu- ja köögiviljatööstuse keskmine töötajate arv on kasvanud peaaegu 6%.“ Negatiivse poole pealt tõi analüüs välja negatiivse mõju riigieelarvele. Käibemaksutulud vähenesid Lätis 3 miljonit eurot aastas. (Teaberaport lk 2) ²

Läti Põllumajandusministeerium hindas käibemaksulangetuse mõju tulemusindikaatoritega. Toome mõju siinkohal lühidalt välja- allmärkuses 2 viidatud teaberaportis on need pikemalt ja arvutustega lahti kirjutatud.

Läti Põllumajandusministeeriumi hinnangul olid puu- ja köögiviljakasvatusektori arengunäitajad positiivsed ning näitasid, et aastatel 2017–2022 on see sektor Lätis märkimisväärselt arenenud. Suurenes puu- ja köögiviljade tootmispindala (+5%), toodangu väärtus (+46%) ning ekspordiväärtus (+77%). Lisaks arenes Lätis alandatud käibemaksu perioodil puu- ja köögiviljade kasvatamise sektor kiiremini kui Euroopa Liidu liikmesriikide keskmine. Ministeerium järeltas, et vähendatud käibemaksumääraga jätkamine on õigustatud, kuna see on avaldanud positiivset mõju puu- ja köögiviljasektorile tervikuna. (ibid: lk 29)

Täiendavad majandusmõjud

Lisaks riigieelarve mõjudele on käibemaksulangetusel, nagu Läti Põllumajandusministeeriumi analüüs viitab, mitmeid täiendavaid positiivseid majandusmõjusid.

Olulisim neist on kodumaise toidutööstuse ja põllumajanduse müükide toetamine. Värskete põhitoiduainete kategooriates on absoluutne enamik sortimendist eestimaist päritolu, mistõttu kasutegur nende kategooriate müügikasvust läheks kodumaise toidutootmise mahukasvuks. See tähendab nendele sektoritele võimalust palgata täiendavaid töötajaid ning tõsta palkasid, mis toob riigikassale kaasa tööjõumaksude suurema laekumise.

Samuti kasvaks toidutööstuste ja põllumajanduse investeerimisvõimekus, mis toob kaasa suuremat efektiivsust, mahutõusu ja ekspordivõimekust selle pealt. Nende mõjude hindamine eeldaks toidutootjate alusandmeid.

Oluline komponent maksumuudatuse juures on rahvatervise element. Tervise- ja majandusteadlased väidavad et maksuerisused on üks tõhusamaid viise panna inimesi tegema tervislikke valikuid ja käitumisi– ka toidupoes³. Eriti just madalama sissetulekuga inimeste seas, kus kulutuste juhtimine on kriitilisem. Muutes just värsket toitu hinna mõttes kättesaadavamaks kasvab selle tarbimine. Pikemas perspektiivis vähendab see tervishoiukululusid ja suurendab tervena elatud eluaastaid, ka võimet ja soovi pikemalt töötada.

² Läti Põllumajandusministeeriumi teaberaport „Puuviljade, marjade ja köögiviljade vähendatud käibemaksumäär 5% efektiivsusest.“ Valitsuskabineti otsuse protokoll 2023.

https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/acf992e8-2522-4aff-8770-c8f6d069a334#

³ <https://www.who.int/publications/i/item/9789241511247>

Sellel põhjusel toetas Läti Sotsiaalministeerium puu-ja köögiviljadele madalama käibemaksu kehtestamist.

Viimaks on positiivne element maksupoliitiline lihtsus. Kulutused toidule erinevate sissetulekuga gruppide lõikes varieeruvad oluliselt vähem kui ühegi teise kulukategooria puhul, mistõttu on selline käibemaksualandus tegelikult proportsionaalne ja õiglane — pigem aitab see just rohkem neid, kelle ostujõud on kõige suurema surve all. Madalama sissetulekuga inimeste suhteline osakaal kulutustest toidule on Eestis üle 30%. Euroopas keskmiselt on see kõigest 17% ehk poole vähem.

Sihitud toetused vähemkindlustatud inimestele toovad kaasa märkimisväärse halduskoormuse. Vajalik on haavatavad ühiskonnagrupid leida, nende andmeid menetleda, andmebaase ajakohasena hoida, toetusi administreerida. See tähendab, et osa toetuste rahast kulub ära haldamisele. Toidu käibemaksuerisus on lihtne administreerida ega nõua riigilt erilisi lisakulutusi. See toetab lisaks kõige madalama sissetulekuga inimestele ka keskklassi, kelle olukord on Eestis viimastel aastatel muutunud üha keerulisemaks.

Põhitoiduainete käibemaksu langetust toetab Turu-uuringu AS-i küsitluse järgi 90% Eesti inimestest. Tegu on kiire, õiglase ja kuluefektiivse leevendusega, mis toetab inimeste ostujõudu, kodumaise toidutootmise konkurentsivõimet ja rahvatervist.